

Eğitim Perspektifinden

Geçmişten Günümüze Coğrafyanın Serüveni

Editörler: Ufuk SÖZCÜ · Abdullah TÜRKER

Editörler: Doç. Dr. Ufuk SÖZCÜ - Doç. Dr. Abdullah TÜRKER

**Eğitim Perspektifinden
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE COĞRAFYANIN SERÜVENİ**

ISBN 978-625-6810-62-4

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Eylül 2023, Ankara

Yayın-Proje: Ferdi Akkaya
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Kuyrukcu
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.
Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Coğrafya kader midir bilinmez ama coğrafi bilgiye sahip olmanın ve coğrafi bilgiyi uygulamaya geçirmenin dünyanın geleceği için hayati bir öneme sahip olduğu aşikardır. Bu durumu 21. yüzyıla girdiğimizden itibaren coğrafyanın her alanında iliklerimize kadar hissediyoruz.

Peki ya geçmişte durum nasıldı? İlk insanlar coğrafi bilgiye nasıl ulaşıyordu? Bugünkü şartları düşündüğümüzde çok daha zor koşullarda coğrafyayı hayatlarına nasıl uyarlıyorlardı? Aklımıza gelen bu sorular bu kitabın yazılmasındaki ilk işaret fişegiydi bizim için. Coğrafyanın ilk insandan itibaren dünyayı anlama rehberi olarak kullanıldığını biliyoruz. Bu bilginin geçmişten günümüze bilime dönüşmesindeki serüveni bizim en büyük merakımızı oluşturdu. Eski Mısır'da, Anadolu'da Avcı-toplayıcı toplumdaki tarım toplumuna, yakın çağdaki sanayi toplumu geçişine kadar coğrafi bilgi nasıl ilerledi ve bu ilerleme eğitim boyutuna nasıl yansıdı? Ortaçağda Avrupa coğrafi bilgide duraklarken Türk-İslam bilginleri nasıl bu derece ilerledi?

Tüm bu soruların cevabını kitabımızda vermeyi hedefledik. Cevapları verirken okuyucu sıkmadan akıcı bir üslupla yaklaşmaya çalıştık. Açıklamaya çalıştığımız devrin gözlerinizin önünde canlanabilmesi için anekdot ve bilgi kutularına yer verdik.

İlk insanlardan itibaren ilmek ilmek işlenen coğrafi bilginin günümüze kadar nasıl bir aşamaya geldiğine şahitlik edeceğiniz bu çalışmada emeği geçen bölüm yazarlarına, eş ve çocuklarımıza, Pegem ailesine teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Ufuk SÖZCÜ

ORCID No: 0000-0002-6809-4774

Doç. Dr. Abdullah TÜRKER

ORCID No: 0000-0003-3839-2735

Tokat-Ankara

Eylül 2023

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editörler: Doç. Dr. Ufuk SÖZCÜ - Doç. Dr. Abdullah TÜRKER

1. Bölüm: Coğrafyanın İlk Çağ Serüveni

Doç. Dr. Ayşe ÇAĞLAR, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-5424-6802

Dr. Öğr. Üyesi Kübra ERHAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-5391-8435

2. Bölüm: Coğrafyanın Orta Çağ Serüveni

Dr. Erkan DÜNDAR, Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID No: 0000-0003-0807-0030

3. Bölüm: Coğrafyanın Yeni Çağ Serüveni

İbrahim HİMMETOĞLU, Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID No: 0000-0002-9093-6878

4. Bölüm: Coğrafyanın Yakın Çağ Serüveni

Dr. Hakan TÜRK, Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID No: 0000-0002-4290-8549

5. Bölüm: Türkiye Cumhuriyeti'nde Coğrafyanın Serüveni

Murat KARAGÖZ, Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID No: 0009-0005-9355-5543

6. Bölüm: Coğrafyanın Bilgi ve İletişim Teknolojileri Çağında Serüveni

Dr. Erkan DÜNDAR, Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID No:0000-0003-0807-0030

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	v

1. BÖLÜM

COĞRAFYANIN İLK ÇAĞ SERÜVENİ

Giriş.....	2
Coğrafya İsmine Nerede Kavuştu?.....	6
Coğrafya Biliminde İlk Çağ Coğrafyasının Önemi	8
İlk Çağ Coğrafyasına Katkı Sağlayan Bazı Düşünürler	13
Hayatın İçinden	21
Kaynakça.....	27

2. BÖLÜM

COĞRAFYANIN ORTA ÇAĞ SERÜVENİ

Orta Çağ'da Coğrafya Bilimine Genel Bir Bakış	32
Orta Çağ'da Dünya Görüşü ve Coğrafya.....	33
İlk Çağ Dönemindeki Coğrafi Bilginin Orta Çağ Coğrafi Bilgisine Etkileri.....	33
Orta Çağ Hristiyan Dünyasında Coğrafya.....	34
Hristiyan Bilim Adamlarının Orta Çağ'da Coğrafya Bilimine Katkıları.....	37
Orta Çağ İslam Dünyasında Coğrafya.....	41
İslam'ın Coğrafya Bilimine Yönelik Etkileri.....	42
Müslüman Bilim Adamlarının Orta Çağ'da Coğrafya Bilimine Katkıları	43
Okuma Parçası: Mikyasü'n Nil	44
Çinli Coğrafyacıların Orta Çağ'da Coğrafya Bilimine Katkıları	53
Orta Çağ'da Öne Çıkan Kartoğrafik Gelişmeler.....	55
Kaynakça.....	64

3. BÖLÜM

COĞRAFYANIN YENİ ÇAĞ SERÜVENİ

Büyük Keşifler Dönemi'nde Coğrafya	71
Yeni Çağ'da Coğrafi Bilginin Gelişimine Katkı Sunan Kişiler ve Çalışmaları.....	76
Yeni Çağ'da Coğrafya Biliminin Gelişimini Etkileyen Olaylar	98
Kaynakça.....	102

4. BÖLÜM

COĞRAFYANIN YAKIN ÇAĞ SERÜVENİ

Kozmografik Gelenek ve Coğrafyanın Kimlik Arayışı.....	109
Yakın ağda Öncü Coğrafyacılar ve Coğrafyanın Genel Durumu	113
Yakın ağda Coğrafya Paradigmaları.....	121
Bilinen Dünya Algısının Dönüşümü ve Coğrafi Bilgi.....	125
Satranç Tahtasında Dünya ve Jeopolitik Hâkimiyet Teorileri	128
Başlangıç Meridyenlerinin Tarihi ve Zamanın Sıfır Noktası “Greenwich”	131
Sonuç.....	133
Kaynakça.....	137

5. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NDE COĞRAFYANIN SERÜVENİ

Türkiyede Coğrafya Bölümlerinin Kurulması.....	142
Türkiye Cumhuriyeti’nde Coğrafyanın Gelişimine Katkı Sunan Kişiler ve alışmaları	144
Birinci Türk Coğrafya Kongresi (6-21 Haziran 1941).....	153
Kuzey Anadolu Fayı’nın Keşfi.....	156
Türkiyedeki Aktif Coğrafya Bölümleri ve Öğretmen Alım Süreci	157
Türk Coğrafya Kurumu ve Coğrafya Dernekleri.....	159
Türkiyede Coğrafya Eğitimi alışmaları.....	160
Türkiye Cumhuriyeti’nde Bazı Coğrafyacılar ve Eserleri.....	161
Sonuç.....	163
Kaynakça.....	166

6. BÖLÜM

COĞRAFYANIN BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÇAĞINDA SERÜVENİ

Coğrafyanın Geçmişten Günümüze Değişen Rolünde BİT’lerin Etkisi.....	170
Uzaktan Algılama ve Coğrafya	173
İnsansız Hava Aracı (İHA/Dron) ve Coğrafya: Kişisel Uzaktan Algılama	178
Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Coğrafya	180
Sosyal Medya ve Coğrafya.....	185
Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Coğrafya Öğretimine Yansımaları.....	188
Coğrafya Öğretiminde TPAB Modeli ile Teknoloji Entegrasyonu	191
Gelecekte Coğrafya Trendleri ve Teknoloji.....	194
Kaynakça.....	198

Editörler ve Yazarlar Hakkında	203
---	------------

1. BÖLÜM

COĞRAFYANIN İLK ÇAĞ SERÜVENİ

Ayşe ÇAĞLAR, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-5424-6802

Kübra ERHAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-5391-8435

(URL-1)

“Coğrafyada eğilimler bir sarkacın hareketlerine benzer. Aslında bizim yeni diye şimdi göklere çıkardığımız şeyler, geçmişte çoktan söylenmiş ya da önerilmiş şeylerdir. Değişimde vardır tabii; bu da içerik, yaklaşım ve tekniklerdir” Freeman

Irmak, dağ, güneş, ay, gökkuşağı... doğaüstü güç müydü? İnsan anlamaya çalışıyordu yaşadığı yeri. Sorgulama süreci, bu sürecin dönüşümü ve sorgulamanın ne? nerede? niçin? sorularına seyri yüzlerce yıl almıştı. Coğrafyanın serüveninde İlk Çağ'da insanlığın büyük emeği, büyük mücadelesi ve coğrafya bilimi adına aldıkları yol çağlarının ötesindedir. Bu bölümde İlk Çağ (Antik Çağ ya da Eski Çağ) yazının icadıyla (MÖ 3200) başlayan, MS 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar olan süreçte coğrafya biliminin başından geçen serüven paylaşılmıştır. Bölüm içinde insanın dünyayı anlama/anlamlandır-

ma süreci, coğrafya biliminin nerede doğduğu, İlk Çağ coğrafyasının önemi ve İlk Çağ'a katkı sağlayan düşünürlerden bazıları ele alınacaktır.

Giriş

Dünyayı görmenin, mutlu ömür sürmenin, merakımızı gidermemizin bir bakıma anahtarı olan coğrafya biliminin (Doğanay ve Doğanay, 2020) doğumu, ilk mirasları her varlığın doğuş ve ilk adımları gibi özel ve dikkat çekicidir. Sarton (2010), Eskiçağ bilimi olmasa bugünkü modern bilim var olmazdı demiştir ve bilimin son ürünlerini bir ağacın taze meyvelerine benzetmiştir. “*Meyveler acil ihtiyaçlarımızı karşılar, ama ağaç olmaksızın meyveler varlığa gelmez*” (s.17). Elbette günümüzün meyveleri çok taze ve güzeller, tam ihtiyacımızı gideriyor ve bizim için çok değerli. Ancak o ağacın dalları ve kökleri önemsiz mi? Ya da o ağacı dikenler! büyümesi için sulayanlar!. O ağacın ilk yılda verdiği meyveler!, geçmişteki ihtiyaçlarımızı giderdiğimiz meyveler!. Hepsinin ihmal edilmeyecek derecede önemli olduğu bir gerçektir. Mevcut bilimi o bilimin bütün kökleri ve dallarıyla bilmek, bugünkü bilimi gerçek anlamıyla kavrayabilmenin yoludur. Coğrafya bilimi de betimsel coğrafya paradigmasından, yaptırımsal coğrafya paradigmasına (Özgen, 2010) geçen uzunca süreçte aslında birçok kişinin işbirliğiyle kimlik/kimlikler kazanmıştır.

İlk insanla başlayan coğrafya biliminin serüveni İlk Çağ için bilinmezlikler, sancılar ve keşiflerle doludur. Ama bir o kadar da kıymetlidir. Coğrafya İlk Çağ'da isim kaşesine kavuşmuş ve imzası bilimselliğine kavuşarak insanlığa hediye edilmiştir. Coğrafya bilimi için İlk Çağ “gözlemler”, “tasvir”, “harita çizim denemeleri” ile özetlenmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2004; Özgen, 2010; Yavan, 2014; Akay Bozdoğan, 2022; Arı, 2022). Ancak özetlerin içeriğini coğrafya bilimi için önemli bir temel, bilgi birikimi, büyük düşünürlerin büyük emeklerle ortaya çıkardığı buluşlar, eserler ve en önemlisi çağının insanı, uygarlığı için kendi dilince cevap/çözüm bulmuş bir coğrafya olarak düşünmek gerekir. Özellikle bilginin çok olmadığı, bilimlerinin birçoğunun henüz doğmadığı, düşüncelerin çok planlı olmadığı İlk Çağ coğrafyası, merakla çıkılan yolların, gözlemleri anlamlandırmanın tekrar merak etmenin en yeni bilgilerin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bu çağın coğrafyasında hermeneutik (anlama, yorumlama) metotla doğal fenomenler açıklanmaya çalışılmıştır.

İlin ve Segal'in (1998) “*insan emeğinin devirleri*”(s. 55) olarak ifade ettiği zamanda, bilim ilk sözünü ne zaman söylemiştir?. Bu sözü bir filozofun öğretilerini kaleme almış olduğu ilk tarih olarak düşünürsek MÖ 547'dir. Bilimin ilk sözü Yunan şehri Milet'te Anaksimandros tarafından (eseri Doğa Hakkında) söylenmiştir (İlin

ve Segal, 1998, s. 116). O zaman coğrafya biliminin ilk sözleri de MÖ 547'de söylenmiştir. Elbette Anaksimandros'tan önce de coğrafyaya dair söylemler bulunmaktadır. Anaksimandros'un hocası Thales, mitolojiden kopamasa da doğayı doğayla açıklayan ilk filozoftur (Vamvacas, 2009, s. 29). Ancak doğayı doğayla açıklayarak, günümüze ulaşmış ilk eser Anaksimandros'a aittir. Bu nedenle yazılı tarihin ilk coğrafi sözü "Doğa hakkında" eseriyle Anaksimandros'undur diyebiliriz.

Coğrafi bilgi ise elbette çok yaşlıydı. Dil olmadan da insan çevresini anlamaya, anlamlandırmaya çalışmadı mı? Ya da dilsiz bir dille şekillerle resimlerle bir yere, mağara duvarına bir av yolu çizmedi mi? İlk Çağ'da büyük bir tecrübeden geçmiş, küçük dünyasını biraz tanımlamış, ilk haritaları çizmiş, dağa, ormana, ırmağa, okyanusa dair pek çok yerin tanımlamasını yaparak coğrafi terimleri hayatlarına katmış bir insan/toplum vardı. Bu insan yazının keşfinden çok önce daha dağın yüksekliğini, ırmağın uzunluğunu bilmeden yıldızı gezegeni düşünmeye açıklamaya çalışmıştı. Bu aslında çok büyük bir yolculuk ve emektir. Coğrafyanın bu serüveninde coğrafi fenomenler bilimsel bilginin oluşumunda başrolü oynamışlardır.

... Her şey anlaşılmayan ve karanlık bir varlıktı. Tecrübe o kadar azdı ki insanlar gecedan sonra gündüzün, kıştan sonra baharın gelip gelmeyeceğinden emin değildi. İnsanlar güneş doğsun diye tören yapardı.

... Atalarımız için mevsimlerin değişmesi uzun gözlemlerden sonra yapmış oldukları ilk bilimsel keşiflerden biriydi. İnsanlar mevsimlerin, ancak sıra izleyerek geldiklerini anladıktan sonraki yılların hesabını tutabilmişlerdi. Mısır'da bu buluş Nil'in belli zamanlarda taşması gözlenerek yapılmıştı. Orada yıl, Nil'in bir taşmasından öbürüne kadar süren zamandı (İlin ve Segal, 1998, 90-92).

Evet, Nil nehri, hepimiz Nil nehrini biliyoruz. Ancak Nil nehri İlk Çağ'da önemli bir coğrafi fenomen olmuştur. İlk Çağ'dan kulaklarımıza kazınmış Herodot'un "Mısır Nil'in hediyesidir/armağımıdır" çoğumuz için bilindiktir. Bu söz Nil nehrinin Mısır medeniyetinin var oluşuna dair önemini hissettiriyor. Mısır medeniyetinin oluşmasında coğrafi bir unsurun etkisini ifade ettiğini anlayabiliyoruz. Nil nehri gibi pek çok coğrafi unsur İlk Çağ filozoflarının dikkatini çekmiş ve onları anlamaya çalışmaları yeni bilgi ve buluşun var olmasına zemin hazırlamıştır. Nil nehri de çağın en etkileyici coğrafi unsuru olarak aslında pek çok şeyi armağan etmiştir insanlığa. Thales, Nil nehrinden ilham alarak doğayı doğayla açıklamaya koyulmuş ve varlığın temelini suya dayandırmıştır. Bilindiği gibi Thales felsefenin kurucusu olarak kabul edilir (Erdem, 2020; Yardımcı ve Gündücü, 2023). Thales'in Nil'e dair gözlemleri, Nil'in Mısırlıların yaşamındaki önemi, suyun hayat veren kaynak olduğu sonucuna ulaşmasında etkili olmuştur (Atış, 2009). O zaman felsefe Nil'in armağanıdır diyebiliriz. Hatta İlk Çağ'ın ilk sentetik boyası da Nil'in armağanıdır.

Düşündüğümüzde renkleri her gün görüyoruz, herhâlde bir rengi bulmak zor değildir! Diye düşünebiliriz. Aslında zordur. İlk Çağ'da günümüzdeki gibi çeşitli boyalar yoktu. İşte tam da İlk Çağ için bir sorun oluşmuştu. Mısırlılarda Nil nehrini, gökyüzünü mavinin farklı tonuyla gözlemliyorlar. Ancak aynı şeyi boyamak istediklerinde Nil'in rengini, gökyüzünden farklı resmetmeleri gerekiyor. Gökyüzünü, Nil'i aynı renge boyarsak resmimiz nasıl görünür? peki Nil'in ilham olduğu mavinin tonunu nasıl bulabilirler? Bu doğa unsurunun gözlemi bir soruya, bu sorunun cevabı Mısırlıların MÖ 3000'lerde insanlık tarihinin ilk sentetik boyasının keşfedilmesini sağlamıştır. "Mısır Mavisini"¹ (TRT, 2023). O zaman ilk sentetik boya da bize coğrafyanın armağanıdır.

Coğrafya bilimi çok uzun zamanda emek emek coğrafi bilgilerle yol almıştı. Bilimlerin henüz doğmadığı bu zamanda bilgi büyü ile özdeşleştirilmiştir. Yüzyıllarca bilgiyi elde etme, bilgiyi kullanma büyücüler tarafından yapılmıştır (Keseroğlu, 2005). Coğrafya'nın bilim olarak ismine kavuştuğu Eratostenes zamanında bile kâhinlik, doğaüstü güçler, çok yaygındı. Hatta körler ve sağırlar gelecekte haber veren kâhinler olarak görülüyordu. Bu yüzden Eratosthenes gibi bir dahi bile 20 yaşında kendini aç bırakarak sağır olmaya çalışmıştır (Morrow, 1941, s. 26). Coğrafya henüz masalsı zamanlarındayken, bilim, büyü, eski inanışlar, rüya tabircileri, kâhinlerle birlikte yol alıyordu. Yavaş yavaş bilim hikâyeden, kâhin ve büyücülerin elinden, doğaüstü güçlerle açıklanan her şeyden ayrılmaya başlıyordu. Öyle ki; bugün bile eşine rastlanılamayan zamanın bir bakıma hem kütüphanesi, hem bilim merkezi hem üniversitesi sayılan İskenderiye kütüphanesinin oluşumuna zemin hazırlayan, araştırmayı seven, kendi adına tarihsel kayıtlar tutturmuş Büyük İskender (Çoban, 2019), İskenderiye şehrini kurmaya bir rüya² ile

- 1 Keşfedildiği zamanda çok değerliydi Mısır'ı karakterize eden tüm unsurlar bu maviye boyanmıştı. Sonra binlerce yıl bu renk unutuldu. Günümüzde ise İlk Çağ'da keşfedilmiş bu renginin üzerine kırmızı ışık tutulduğunda kızılötesi ışık yayma kapasitesinin çok yüksek olduğu fark edildi. Mısır mavisinin bu keşfedilen özelliği biomedikal alanda da kullanılmaya başlandı. Bugün varlığını coğrafyaya borçlu Mısır mavisini Biomedikal analiz, telekomünikasyon ve lazer teknolojileri alanlarında kullanılmaktadır. Kanserli hücreleri mısır mavisini kullanarak etiketlemek, parmak izi tespitinde, para birimleri ve diğer resmi belgeleri sahtecilikten korumakta, çeşitli iklimlendirme yöntemlerinde şuanaki uygulamalardan daha verimli daha ekonomik sonuçlar üretebileceği düşünülmektedir (TRT, 2023).
- 2 İskender Mısır'ı ele geçince orada kendi ismini vereceği emsalsiz bir şehir kurmak istemiş. İskender aynı zamanda Homeros hayranıymış. Bir gün rüyasında aksakallı bir bilge ona Odysseiadan iki dize okumuş. Bu dizede Pharos, diye bir yer geçiyormuş ve uyanır uyanmaz Pharos'a gitmiş. Pharos, Kanokbiko Ağzı'nın biraz ötesinde bir adaymış. Hemen şehrin planını çizdiren İskender sınırları çizmek için o zaman kullanılan unların kuşları tarafından yenilmesini kötü bir alamet olarak yorumlamış ve Kâhinlere danışmıştır. Kâhinler korkmaması gerektiğini kuracağı şehrin çok bereketli olacağı, her milletten insanı toplayıp dolduran bir şehir olacağını söylemişler. (Plutarkos, 2018; akt. Kiran, 2019). Böylece İskenderiye şehrinin yeri bir rüya cesareti ise kâhinlerin söylemleriyle şekillenmiştir diyebiliriz.

karar veriyordu (Plutarkos, 2018; akt. Kıran, 2019). Rüya yorumcuları, kâhinlere danışarak karar vermek, araştırmaya değer veren bir karakterin bile o dönem vazgeçilmezdi. Bir rüya bir şehir! Büyük İskender gördüğü rüyayı, rüya tabircilerine sorarak İskenderiye şehrini kurmaya karar vermiştir.

Düşüncenin mitlerden kopmadığı bu zamanda eski uygarlıkların entelektüel emekçileri “kâtip”lerdi. Kâtipler tüm bilim dallarının uzak atasıydı (Timur, 2014, s. 16). Bilim, kâtiplerin yazdığı kitabelerdeydi, şiirlerindeydi. Yazı olmadan dilden dile dolaşan şiirler, yazının keşfiyle de uzun süre varlığını devam ettirdi. Bu şiirlerdeki coğrafi bilgiler düz yazıya geçmeden diğer kuşaklara aktarılmıştır. Homeros’un yapıtı İlk Çağ’ın büyük şiirleri olan İlyada ve Odyssea MÖ XII. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar Grek yaşamının birkaç yüzyılını yansıtır (Diakov ve Kovalev, 2008, s. 242). İlyada ve Odyssea coğrafi bilgileri de içermektedir. Homeros’un bu başyapıtı bilgi içermekle kalmaz, döneminde ve sonrasında pek çok filozofu etkiler. Coğrafya biliminin gelişimine hizmet eden İlk Çağ düşünürlerinin de dikkatini çekmiştir. Coğrafya’nın isim babası Eratosthenes ilk coğrafyacı olarak Homeros’u işaret etmiş, batlıların ilk coğrafyacı olarak gördükleri Strabon ise Homeros’a hayranlık duymuştur. Coğrafya uzun yıllar şiirle olgunlaşmıştır. Yazılı eserlerde şiirden düzyazıya MÖ 6.yy ortalarında geçmiştir.³ Bu bağlamda coğrafya bilimi de İlk Çağ’da düzyazıya geçmiştir. Devam eden süreçte şiir düzyazıya eşlik etmiştir. Dönemin şairleri de yeni yerlerden ilham almak için keşiflere, seyahatlere çıkıyordu. Zaten İlk Çağ filozofların çoğu aynı zamanda şairdi. Eratosthenes de şairdi.

Seyyahlar, şairler, tüccarlar, askerlerin seyriyle dünya İlk Çağ’da giderek bilgiyle büyüyordu. Ortaylı (2007), “*Dünya, seyyahların dilinde ve gözünde büyür, genişler, çoğalır.*” demiştir. Gerçekten de başlangıcından itibaren coğrafya dünyanın başka bir yerinin nasıl olduğuna dair derin bir merakı gidermeye hizmet etmiştir (Relph, 1985). İlk Çağ’da çok az bilinen dünyada bu merak elbette başrolü oynuyordu. İlk Çağ’da coğrafya bilimi tam olarak o dönem insanların merakının, dünyayı anlama ve açıklama çabalarının bir ürünü olmuştur. Bu ürünün ortaya çıkmasında Thales, Anaksimandros, Anaksimender, Hekataios, Herodot, Aristoteles, Platon, Eratosthenes, Strabon, Batlamyus gibi pek çok düşünür/çok yönlü bilim insanı zamanlarının ötesinde çalışmalarlarıyla coğrafya bilimine katkıda bulunmuşlardır. Einstein, 1925’te altın madalyasını aldığı Londra, Kraliyet Gökbilim

3 Küçük Asya İyon kent devletlerinin düzyazı yazarları (logograflarının) mitosları ve efsaneleri yazınsal biçimde anlatmışlardır. Hekataios düzyazı kullanan ilk kişidir (Sina, 2008, Diakov ve Kovalev, 2008). Hekataios, tarihçi, halkbilimci ve coğrafyacı olarak bilinir. Daha çok tarihçi olarak ünlense de seyahatleri evrene bakış açısı ve dünya haritasıyla coğrafyada da ün kazanmıştır. Bazı kaynaklarda dünya haritasının ilk çizen kişi olarak yazılsa da. İlk dünya haritasını çizen çağdaşı Anaksimandros’tur.

Derneği'ne şöyle yazdı: “Doğanın içsel gizli yönünde, biraz olsun daha derine sızmamıza yol açan bir şey düşünen kişi büyük saygınlığı hak etmiş olur. Ayrıca deneyimleri kabul eden, gönüldeşlik duyan ve zamanının en iyi eğilimlerine yardım eden kişi, sorumluluğu alandan daha çok mutluluk duyabilir” (Hoffman, 1995, s. 230). Bu bağlamda doğanın içsel gizli yönünde bize ilk ışıkları tutan coğrafyayı bilim yapan ve bu bilme adını veren pek çok filozof ve seyyah bulunmaktadır. Büyük saygınlığı hak etmiş bu filozof ve seyyahlar coğrafyanın doğuşuna, yeni keşiflerin yapılmasına, onların gözlemlerinden doğan çağlar boyunca büyüyen bilimin ilk meşalelerini tutan kişiler olmuşlardır.

Coğrafya İsmine Nerede Kavuştu?

Döneminin bilimi, sanatı, edebiyatı için büyük öneme sahip, coğrafya biliminin doğuşuna, gelişimine şahitlik eden, coğrafyaya dair tartışmaların yapıldığı, coğrafya isminin belki ilk telaffuz edildiği yer olan İskenderiye Kütüphanesini daha iyi tanırsak aslında coğrafyanın bilim sürecini daha iyi anlayabiliriz. İskenderiye Kütüphanesi sahip olduğu özellikleriyle, kesinlik kazanmamış yok oluş hikâyesiyle, günümüz koşullarında hala benzerine rastlanmayan özgünlüğüyle dikkat çekmektedir.

Sıra sende...

Gözlerinizi kapatın, hayal edin ve düşünün.

Bir kütüphane, dönemin filozoflarının uğrak yeri, en seçkin bilim insanlarınınca yönetiliyor, bahçesinde dönemin tüm hayvan ve bitkilerinin birer örneği var, botanik bahçesi, en nadide sanat eserleri, sergi salonları, rasathane, anatomi salonu bile var. En seçkin alimler, tabibler burada ders ve konferans veriyor. Kütüphane herkese açık. Kraliçe Kleopatra da burada eğitim görüyor. Sayısı tam bilinmeyen binlerce eser burada.

İskenderiye şehri, Mısır'da Yunan kültür merkezi oluşturmak isteyen Büyük İskender tarafından MÖ 331 yılında kurulmuştur (Onay, 2011). İskenderiye şehri Avrupa ile Asya arasında artan ticaretin etkisiyle kısa sürede gelişmiş ve Yunan düşünce ve bilim dünyasındaki en önemli gelişmelerin odağı durumuna gelmiştir (İskender, 2023). İskender, Aristoteles'in öğrencisidir. Ondan ahlak, şiir, biyoloji, drama, mantık ve estetik alanlarında eğitimler almış, onun sayesinde Homeros hayranı olmuştur (Garfield, 2020, s. 13). Bilime önem veren İskender, İskenderiye şehrinin bilim merkezi haline gelmesi için kütüphane kurmayı istemiş ancak ömrü bunu yapmaya yetmemiştir. Büyük İskender'in mirası olan bu kütüphane, Büyük İskender'in ölümünden sonra, Ptolamaios Soter I ve Ptolamaios Philadelp-

hos tarafından (Apak, 2003, s. 176) MÖ 330 'da kurulmuştur (Garfield, 2020, s. 12). İskenderiye Kütüphanesi toplanan, kopyalanan, yeni yazılan eserlerle büyümüştür. O dönemin yazı malzemesi Papirüs kâğıdıydı. Papirüs bitkisinin İskenderiye şehrinin bulunduğu bölgede yetişiyor olması bu kütüphanedeki kitapların oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu sayede birçok yazı ve kitap kütüphaneye kazandırılmıştır (Küçükali ve Taşgın, 2017).

Krallar/yöneticiler kütüphane kurumunun o çağlarda bilim yaşamının zorunlu bir parçası olarak görmüşlerdir (Keseroğlu ve Demir, 2016, s. 391). Kütüphanenin binası Mısır kralının sarayı ile bitişikti (Tunay, 1970, s. 25). Kütüphaneyi dönemin en önde gelen bilim insanlarından biri yönetirdi. Âlimler, filozof ve sanatkârlar burada bir araya gelir okur, yazar, tartışır. Buradaki bilginler dersler ve konferans vermekle yükümlüydüler. İskenderiye Kütüphanesi yalnızca kitapların bulunduğu bir yer değildi. Kütüphanenin farklı memleketlerden bitki ve hayvanların getirilip, onların yaşamları için uygun şartların oluşturulduğu bir bahçesi, rasathanesi, sanat eserleri ve nadir şeylerin toplandığı galerisi, sergi salonu vardı. Buradaki âlimler, filozof ve tabiplerin kalabileceği lojmanlar bulunuyordu. Bütün bunların masrafı krala aitti. Kral da bazen yemeğini onlarla yerd (Tunay, 1970, s. 26). Bu kütüphanede otopsi ile insan vücudunun incelenebilmesi için anatomi salonu da bulunmaktadır. İskenderiye Kütüphanesi kendi çağında Helenistik dünyanın en büyük üniversitesi kabul edilmiştir (Güngör, Günay, Turan ve Alp, 2022, s. 106).

Mısır kralları, âlimlere, filozoflara, sanatkârlara yarayabilecek her şeyi kütüphanede topladılar (Tunay, 1970, s. 25). Ancak zamanla kütüphane çok büyüyünce Jupiter Serapis'in mabedi olan Serapium'da ikinci bir kütüphane açılmıştır. Kütüphanedeki eser sayısı 700.000 rulo (Onay, 2011; Keseroğlu ve Demir, 2016), bazı kaynaklarda ise MÖ 240 yılında 530.000, MÖ 47 yılında 900.000 kitap olduğu belirtilmektedir (Tunay, 1970, s. 26).

Kütüphane Julius Caesar'ın İskenderiye'ye çıkarken yaptığı savaşta ve yangında ilk darbeyi almıştır (Ortaylı, 2006). Yine Theodosius'un emri ile, İskenderiye Kütüphanesinin de yer aldığı Serapium Mabedi'nin yıkılma teşebbüsü sonrası yaşananlar kütüphanenin yağmalanmasına ve tahrip olmasına sebep olmuştur (Gül, 1998; akt. Keseroğlu ve Demir, 2016). Kütüphanenin tamamen yok olmasıyla ilgili kesin bir bilgi yoktur. Çeşitli kaynaklar 641'de İskenderiye'nin Müslümanlar tarafından yok edildiğini (Yasmin, 2018; Zeydan, 2019; Garfield, 2020) yazsa da çoğu kaynakta bu bilginin doğru olmadığı ortaya koyulmuştur (Terzioğlu, 1971; Apak, 2003; Ortaylı, 2006; Kiran, 2019; Hajar, 2020; Güngör, Günay, Turan ve Alp, 2022). Aslında yıkma, yağma yok etme gibi zaman içinde yok olmuş ve kesin yok oluşu tartışılan İskenderiye Kütüphanesi kâhinliğin zirve yaptığı bilimin emekle-